

K sociální problematice

Sociálně etický rozměr informatické společnosti

Pavel Mühlpachr

Slovní spojení **informatická společnost** zahrnuje jednu z podstatných charakteristik naší doby, ve které téměř dominantní postavení mají informační a komunikační technologie, včetně masmédií.

V současné době jsme svědky prudkého rozvoje informačních a komunikačních technologií, které jsou nezbytnou součástí **postmoderní společnosti**. Technické prostředky dnes umožňují nebyvale rychlou, takřka okamžitou výměnu informací, jež v podstatě nezná zeměpisných hranic. Tato situace, která bývá někdy nazývána také **informační explozí**, má dalekosáhlé dopady na podobu současného světa a klade značné nároky i na nás. Dnešní svět se pod vlivem technického pokroku dramaticky proměňuje a my, ať chceme či nechceme, se stáváme součástí této proměny. Je téměř nepochybné, že znalosti práce s elektronickými informacemi budou v blízké budoucnosti patřit k základním předpokladům pro úspěšné zařazení jedince do společnosti. Je vysoce pravděpodobné, že jedna z budoucích možných podob společnosti bude společnost, která ponese přívlastek **informační**. Tedy společnost, v níž budou informace, respektive informace ve své elektronické podobě, hrát klíčovou úlohu.

Určité náznaky budoucího možného vývoje můžeme pozorovat již dnes. Uživatelská znalost práce s výpočetní technikou a informačními technologiemi se stává nezbytnou součástí vzdělání všech stupňů. V té či oné míře je totiž vyžadována stále vyšším počtem zaměstnavatelů. Stává se samozřejmým předpokladem pro vykonávání řady profesí. V tomto smyslu někdy hovoříme o tzv. **počítačové gramotnosti**. Zdá se, že rovněž musíme začít hovořit o **internetové gramotnosti**. Měli bychom si totiž uvědomit, že neznalost práce s výpočetní technikou a informačními technologiemi výrazně snižuje možnost uplatnění jedinců na trhu práce a stává se pak **důsledkem sociálním**. Již nyní můžeme sledovat, že se otevírá společenská propast

mezi těmi, pro něž je práce s informačními technologiemi každodenní samozřejmostí, a těmi, pro něž je tato oblast velkou neznámou. Závažnost této skutečnosti jistě netřeba připomínat. Spíše bychom se měli zamýšlet nad možnými řešeními tohoto problému.

V této souvislosti považujeme za nutné zdůraznit jednu okolnost, která se nám jeví jako zásadní. A sice to, že na informatiku, výpočetní techniku a informační technologie se stále nahlíží jako na cosi specializovaného, příliš složitého, odborného, obyčejnému člověku a jeho životu vzdáleného. Na školách jsou této problematice věnovány samostatné vyučovací předměty, ale ve výuce zůstává až příliš opomíjen fakt, že **technická gramotnost** zasahuje dnes už do všech oblastí lidského konání. Toto není dostatečně zohledněno při výuce ostatních předmětů, neboť s obrovským nárůstem nových poznatků se dnes potýkají v podstatě všechny obory. A tyto poznatky bývají publikovány nejen v tištěné, ale i v elektronické podobě. A pro všechny je stále obtížnější se v této záplavě dat zorientovat a nalézt v ní údaje, které jsme schopni účinně využívat k práci, tedy stručně řečeno, je pro nás stále těžší nalézt ve stávající záplavě dat informace.

V důsledku geopolitických změn v Evropě se v 90. letech staly univerzálními principy ekonomiky světa mechanismus trhu a konkurence. Transformace ekonomik v bývalých socialistických zemích se stala součástí globalizačních procesů. Boj ideologických systémů a bipolaritu nahradila **konkurence, úsilí o jediné globální impérium** i nová **seskupování nej-mocnějších**, nová dělení, nové bariéry. Dochází k prudkému rozvoji vědeckých poznatků, komunikačních a informačních technologií, mikroelektroniky a bezdrátové telekomunikace. Zahušťuje se celosvětová komunikační multimediální síť informačních superdálnic. Informatizace se stala jednou z komponent globalizace. Roste význam investic do informačních technologií, nejnovější informace mají strategický význam, rychlost je ukazatelem informační vyspělosti a funkční gramotnosti jedince. Světové problémy jsou stále propletenější a naléhavější.

Tradiční struktury vlád a vládních institucí se potýkají s korumpujícími vlivy mocných monopolů a mafií. Běžné politické praktiky, archaické a disfunkční způsoby řízení a morální krize nedokáží čelit rostoucí **síle anomic-kých tendencí ve společnosti** (*síle zákonů džungle a bezpráví, v němž vládnou ti, kteří mají nepředstavitelné bohatství a moc*).

Ve velkých městských aglomeracích se prudce zhoršuje kvalita životního prostředí a narůstají problémy s kriminalitou, drogami, prostitucí a jinými sociálně patologickými jevy.

Humanisté si ve svých vizích budoucnosti lidstva představovali sjednocený svět jako kulturní domov pro všechny. Lze hovořit o **globální krizi lidskosti** a o trojici faktorů, které dekulturní vyvolávají. Jsou to vzájemně

spjaté **faktory ekologické, ekonomické a etické**. V zájmu nadspotřeby 20 % nejbohatších obyvatel Země je potlačeno vědomí příslušnosti lidského rodu k přírodě, je potlačeno vědomí vzájemnosti a spolupatříčnosti lidí navzájem, je potlačena životní potřeba jednoty mezi lidmi.

Propast mezi nejbohatšími a nejchudšími stále roste. V roce 1960 měli nejbohatší příjmy 30× vyšší, roku 1980 45× vyšší, počátkem roku 1990 již 60× vyšší než nejchudší. Počet emigrantů, které vyhánění z domovů bída a hlad, dosahuje koncem století (počítáno bez Kosova) jedné miliardy.

Lidská společenství ztrácejí motivaci k odvaze, čestnosti a svědomí, protože je nelze výhodně zpeněžit a jsou překážkou v boji o úspěch, který se měří penězi bez ohledu na to, jaký je jejich původ.

Nedostatek odpovědnosti a hrabivost i neomezené sobectví se odráží u vládnoucích elit ve vyhlašování pseudohumánních programů a cílů, v pokrytecké charitativní činnosti a v selektivní ochraně lidských práv a svobod. Mocenské struktury a vládnoucí elity jsou podporovány všemocným vlivem masmédií, zvláště tiskem a televizí.

Morální marasmus je charakteristický jak pro *horní patra společnosti*, tak i pro *suterén těchto společností*: zločinnost, vulgarita, násilí.

Lidstvo strádá nedostatkem **globální vize**. Současná společnost je charakteristická ztrátou jistot, zpochybněním hodnot. Lidská společnost preferuje atributy, které jsou charakteristické pro **společnost postmoderní**. Jsou jimi:

- alibistická společnost,
- ludická (tj. společnost, která si ráda hraje, společnost, kde společenská hodnota práce je jakoby oslabena a roste hodnota hry),
- permissivní (tj. společnost, která dovoluje více, než dovolovaly společnosti tradiční),
- sekularizovaná (absolutní většina aktivit je nenáboženského charakteru),
- postmoralistní,
- postheroistická (společnost, která nepotřebuje hrdiny).

Ke společným problémům lidstva globalizujícího se světa přistupují ještě v každé zemi její specifické problémy. Nepřekonaná rezidua historie vedou národy k nehumánnímu závodění o prvenství, k intoleranci, k enormním nákladům na zbrojení, oživují imperiální hegemonismus, revanšismus.

Závažný pokus o usměrnění bezbřehé globalizace podnikla v červnu 1992 v brazilském Riu de Janeiru konference OSN. Valné shromáždění tehdy naléhavě doporučilo prosadit v historicky krátké době **koncepti trvale udržitelného života**. Potřeby současné generace by se měly uspokojovat takovým způsobem a takovou měrou, která by neohrozila uspokojování potřeb

budoucích generací. Lidský život by se měl zkvalitňovat v rámci únosného ekosystému.

Teoretici evropské výchovy ve Štrasburku a v Bruselu uvažují o nových výchovných cílech pro Evropu, o humánním modelu Evropana, o komponentách evropského vědomí. V ČR se pocituje absence vize národní budoucnosti v celé společnosti, přirozeně i v naší škole. Potvrdili to nezávislí examinační OECD ve své zprávě o našem školství:

Orientace na změněné vyučovací postupy a inovační přístupy není sama o sobě s to radikálně přeměnit české školství. Musí se dospět k novým hodnotovým systémům, ztělesňujícím zásady nové společnosti, která je v období svého formování. Školy budou muset ujit ještě dlouhou cestu, než dosáhnou těchto cílů. V jejich programech chybějí hodnoty a není pro ně místa ani ve filozofii většiny učitelů.

Váhání a neochota kriticky prověřit ideje minulosti a vytvářet nové hodnotové koncepce může u jednotlivců vyplývat z různé politické a ideologické zkušenosti. Rozhodující je ideologická atmosféra společnosti, která není tvorbě a ochraně pozitivních duchovních hodnot příznivá. Tuto atmosféru ovlivňují dva směry, které i ve své protikladnosti reprezentují společně krizi soudobé kultury. Je to jednak jednostranný scientismus, jednak postmoderna.

Scientismus odmítá vize, perspektivy, ideály. Je založen na absolutizaci exaktně vědeckého přístupu, který se vyznačuje svéráznou metodicko-tematickou redukcí: zkoumat jen to, co je definováno jako předmět vědy, tj. určitý přesně vymezený výsek skutečnosti. Tato redukce je provázána jednostrannou abstrakcí: zkoumat lze jen to, co je přípustné a zjiřitelné exaktními metodami, známými z přírodních věd. Zabývat se lidskými cíli, hodnotami, vizemi, perspektivami a ideály je podle scientistů nelegitimní. Jednostranný scientismus ochromuje i současné pojetí výchovy a pedagogiky zpochybňováním kategorie cílů výchovy. Přípravu budoucích učitelů orientuje na přemíru poznatků z předmětů a probace bez dostatečného zřetele k úloze učitele jako vychovatele, průvodce a rádce na životní cestě svých žáků.

Druhý směr, který ochromuje vůli vytvářet novou soustavu hodnot a cílů výchovy, je **postmodernismus**. V nejrůznějších souvislostech sugeruje, že pravdu a dobro nelze poznat, že neexistují žádné obecné principy, žádné závaznosti, platí všechno a nic, všechno je dovoleno. Postmodernismus obnouvuje neomezený liberalismus, individualismus, subjektivismus, narcismus a obskurantismus. Relativismus je absolutizován až k nihilismu, a vytváří tak hráz všem snahám koncipovat nový hodnotový řád.

Stav hodnotově neukotvené společnosti se promítl i do formování životní orientace mládeže. Jestliže počátkem 80. let převažoval mezi mládeží **typ**

průměrně spotřební (mít své jisté), od poloviny 80. let přibylo **peněžní orientace** (peníze na prvním místě). Šance na rozšíření tvořivého životního stylu po roce 1989 zůstala nevyužita. Průměrně spotřební orientaci vytlačila touha po svobodném životě bez závazků s cílem užívat si co nejvíce a nelámat si hlavu náročnějšími životními perspektivami. Ideálem pro mladé lidi se stal v 90. letech **typ nestabilizovaný**. Tomu nezáleží na stálém zaměstnání, stačí si vydělávat nárazově, nejdůležitější je volný čas pro zábavu, cestování, kamarády, život plný událostí a změn.

Vakuum skutečných hodnot se snaží různé skupiny mládeže různě zaplnit, příklonem k různým extremistickým skupinám a sektám. Účinná ochrana mládeže před škodlivými vlivy chybí. Šíří se kriminalita mladistvých, prostituce, narkomanie a jiné formy závislostního chování, šikanování, trvalá hrozba AIDS. Tyto projevy se stávají v určitých věkových a sociálních kategoriích životním stylem. Prevence těchto sociálně patologických projevů tedy spočívá **ve výchově, ve výchově k hodnotám**, které ukotví potenciálního jedince inklinujícího k některému z patologických projevů. **Výchova ke zdravému životnímu stylu**, k životnímu stylu bez závislosti, je jedna z možných cest řešení. **Bude účinná?**

Literatura

- BLÍŽKOVSKÝ, B., KUČEROVÁ, S., KURELOVÁ, M., a kol. *Středoevropský učitel na prahu učící se společnosti 21. století*. Brno: Konvoj, 1999, s. 15–17.
- BOČKOVÁ, V. Distanční vzdělávání v systému vzdělávání dospělých. In Bočková, V., a kol. *Aktuální problémy výchovy a vzdělávání dospělých*. Olomouc: UP, 1994, s. 17 až 23.
- MÜHLPACHR, P. Axiologická dimenze integrace. In Vítková, M., a kol. *Integrativní speciální pedagogika*. Brno: Paido, 1998, s. 10–16.
- PEYCHL, J., RUDOLF, E., ČERVINKA, M. Informační technologie jako nutnost. In *Sociální práce – lidské práva – vzdělávání dospělých*. Prešov: Prešovská univerzita, 1998, s. 217–220.

MÜHLPACHR, P. Sociálně etický rozměr informatické společnosti. *Pedagogická orientace* 2004, č. 2, s. 85–89. ISSN 1211-4669.

Adresa autora: Doc. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D., katedra speciální pedagogiky PdF MU, Poříčí 9, 603 00 Brno, muhlpackr@jumbo.ped.muni.cz